

זכר שמחה

אוצר החכמה

שאלות ותשובות מאמיו כקש"ת מוהר"ר
שמחה הלוי זצ"ל לה"ה באמבערגער

הגאב"ד דק"ק אשאפטענבורג ואגפ"י

מ"ל הספרים היקרים שערי שפחה עבודת הלויים מקדח הלויים על מסכת ברכות והגוף לנערים

א"ת"ח 1234567

עם תשובות זקני כקש"ת מוהר"ר
יצחק דוב הלוי זצ"ל לה"ה באמבערגער

הגאב"ד דק"ק ווירצבורג ואגפ"י

מ"ל הספרים היקרים מלאכת שמים אמירה לבית יעקב יצחק ירנן מורה לנבחים. גזלי דבש וקרא באמת

א"ת"ח 1234567

ועוד תשובות מגאוני ארץ זצ"ל

הוצאתים לאורה אני בנו ותלמידו

הק' זעקל הלוי באמבערגער

רב פה ק"ק קיזוינגען ואגפ"י

מ"ל פירוש על מירוש לקח טוב רות וספר זכרון אברהם ופירוש על מסכת אבות

שנת ועלהו לתרופה לס"ק

פרנקפורט דמיין

דמי ומצטרפין, ודומיא רומון של ברכת המזון דחנן שתי חבורות שהיו כתיב אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמן וכו' עכ"ל, ואי ס"ד כסברת הרשב"ש מאי ראייה מיתיה הרשב"א מומן שאני התם דמיירי משתי חבורות רבכל חרא איכא שעור זמן משא"כ בשאלתו, דהש"ץ עומד במקום נפרד מהצבור מנא לן דמתני רואין זמ"ו, ואף שמשלשון, ואפשר שכחב הרשב"א נראה כאמת דלא ברירא ליה דהך דמיון לכהמ"ו ומסתמא מהך חילוקא ועיקר סמיכת הרשב"א הוא על הטעם הראשון שכחב, עכ"פ מוכח דגם להיפוך לא בריר ליה. גם במ"ו בס"י קצ"ה סק"א נראה שאינו סובר כהרשב"ש והגרא"ו מכתב שם לחלק בין ההיא דס"י קצ"ג להא דס"י קצ"ה וכתב דבס"י קצ"ה מיירי בשאין השלשה או העשרה ביחד במקום אחד רבוה בעי התנאים שהוזכרו כשיע שם דהיינו רואין זמ"ו או שמש אחד מצרפן יע"ש (אמ"ה: וע"ע הפארת ישראל פ"ו מס' ברכות מ"ה אוח כ"ו), ועכ"פ מפורש דהט"ו סובר כשיש שם תנאים דלעיל אפילו לצרף שלשה או עשרה לחבורה אחת הועיל וזה רלא כהרשב"ש והגרא"ו הנ"ל. וראיית הרשב"ש והגרא"ו מרמחניהן נקטה רק בשתי חבורות שמצטרפין ע"י רואין זמ"ו או שמש אחד משמע דבאין חבורה במקום אחד לא מהני אפשר דסברי הרשב"א והט"ו דאינה מכרחת חרא דלחר תירוצא שבכ"י ס"י קצ"ה שתי חבורות בעי שישבו יחד סתחלת אכילה ובחבורה אחת אפי' בסוף מהני אלמא ריש מעלה לחבורה אחת שאינה בשתיים ועיין מנ"א ס"י קצ"ה סק"ב, ועוד י"ל דלרבנותא נקטה המשנה שתי חבורות דאפילו בזה צריך רואין זמ"ו על דרך שכתבו החוספי' בברכות דף נ" ע"ב ד"ה שמש מצרפן לזמן. לפי המבואר רואים אנו שלענין ברכת המזון ענין הנוכר עכ"פ פלונתא דרבנותא ופשיטא שיש ליהרר שלא להכניס עצמנו לכתחילה לספיא דרינא ברואין זמ"ו לענין צרוף לחבורה אחת. ומעתה נעיינ מהו לצרף יחידים להחשב כעשרה ע"י שרואין זה את זה, וכאמור בתשובת רשב"ש הנ"ל מבואר להריא דלצרף לעשרה לא מהני רואין זה את זה לענין הפלה שאחר שכחב שם רלא מהני לנבי בהט"ו כתב וז"ל: והראייה על זה מה שאמרו פ' כל ננות ס' בגרולה וא' בקטנה מצטרפין ט' בקטנה וא' בגרולה אין מצטרפין וכ"פ הרמב"ם ז"ל בה' הפלה פ"ח והרי החצרות האלו הגרולה והקטנה כולן מעורבות כאחת הן ואין כיניהם הפרש ולא מחיצות אלא כל מה שכקטנה נראה אל היושב בגרולה לפי שנפרצה במלואה וכו' וכו' יע"ש אלמא דמפורש להריא רלא מהני רואין אלו את אלו להצטרף לעשרה לחפלה. ועיין ס' מחזיק ברכה (לחור"א) ה' הפלה ס"י נ"ו שהאריך נ"כ על ענין הנ"ל עכ"ל וקני הגאון זצ"ל ועיין ח' זרע אמת ח"א ס"י י' רלא סגי ברואין זה את זה וחי' מנחת שי להרה"ג מוה"י שמואל שור וצ"ל סס"י י"ח שפסק כהרשב"א ס"י צ"ו וסיים וכל זה פשוט וברור ואין להאריך בזה ע"ש. וכנראה לא ראה ח' זרע אמת הנ"ל).

סימן ח"י

76 אורת אמירת האבלים ב"מ קריש ביחד: בענין קריש עיין ה' קטנות וזכרם שלמה אמ"ח ס"י קל"א ובענין חומר המנהג עיין ח' שמש צרקה, חשב"ץ ח"ב ס"י קס"ו וח"ג ס"י ט"ו ופרי"ח במנחגי איסור. והנה ענין קריש הוא לזכות הנפש ע"י קרוש שמו יתברך ברבים, ועל כן צריכין העונים איש"ר לשמחתי קול המברך ואם רבים הם קול האומר קריש לא ישמע ואם אחד יאמר בקול והשאר עונים בלחש אין הועלה בלחשתן וטובה השחיקה כמ"ש בח' בנן ציון ס"י קכ"ב, לכן מנהג אשכנז מימי קדם קרמחה שלא לומר קריש ביחד. ראייה מוכרחת שאין זה דרך הטוב (שמעתי מרה"ג מוהר"ר שלמה קל"ץ

6

אב"ד דק"ק קאלמנאך וצ"ל) כמה טרחו כל האחרונים לכתוב מנהגי קדיש וקדימתו, הלא גם הם ידעו התקנה לומר ביחד, אכן לא בחרו בו לפי שאין בו מן המצוה (אמ"ה: עיין חתם סופר א"ח סי' קנ"ט ד"ה עור אני ארכר מ"ש שם בשם הגאון מהרי"ע כ"ץ והוא חולק עליו ע"ש). והן אטח שיש מקומות גדולות שחקנו כן למעט מחלוקת מחמת רבוי אכלים ב"מ שהיו שם ובחרו הרע במעוטו, לכן אין ראיה מזה (אמ"ה: ירירי הרה"ג מוהר"ש מאננעס נ"י אב"ד דק"ק שוואבאך כתב לי וז"ל הגאון רע"א וצ"ל בעת חולי רע שהיו שם יתומים הרבה ער שלא יגיע ליחום קדיש אחד בחוך חדש התקין שבמשך שנה ההיא (ולא יוחר) יאמרו קדיש אחר עלינו הכל ביחד, ובאמת נשתרכב מאו שקדיש אחר עלינו אמרו ביחד ושאר קדישים היו ליא"צ אבל הגאון וצ"ל תיקן בפירוש רק לשנה זאת עכ"ל וגם מזה ראיה לדברי אאמ"ו הגאון וצ"ל שאין ללמוד ממקומות הללו). וגדול כח מנהגן של ישראל שאפילו אם לא נמצא חשש איסור בהפוכו אעפ"כ שינוי מנהג מצד עצמו הוא רבר בלתי היתר. והנה רצון האומרים קדיש לזכות הנפש, על כן כוראי ירצו לעשותו באופן שיהיה תועלת אמיתית לנפש ההיא ולא באופן שיש בו נדנור איסור וטוב למעט בהקדישים כפי אשר יגיע להם מלאומרם בכל יום באופן בלתי רצוי והגון והחזקה"ש יהי לנו ולכ"י אמן (אמ"ה: מה נעימה סברת החת"ס הנ"ל שכתב שם וז"ל ואם יאמר קדיש בע"כ שלא בטובחינו וכי ומכל מקום אירך יש לו שכר קדיש ממש שהרי נאנס ולא עשאו שזה גולו ומעלה עליו הכתוב כאלו עשאו וכי ע"ש, ונראה להביא ראיה לסברת החת"ס הנ"ל מירושלמי שקלים פ"ב ה"ב וקשיא אילו הנוגב עולתו של חבירו ושחטו סתם סתמא לא לשם בעלים הראשונים מכפרת ומפרש שם הקרבן העדה אילו מי שננב עולתו של חבירו ושחטה סתם וראי בעלים הראשונים מכפרת ע"ש, א"כ ה"ה במי שחטף קדיש מחבירו ואומר סתם יעלה לזכות הנערר שחבירו אומר עליו הקדיש. ואעתיק בזה הענין תי' זקני הגאון וצ"ל וז"ל ואח אשר כתב רפ"מ נר"ו עור במכתבו לענין אמירת קדישים ע"י כל האכלים ב"מ ביחד נלענ"ד שאין שום סברא להרשות לעשות כן במקומותינו שמא ומקדם אין המנהג כן שמלכר חשש חרי קלי לא משחמעי שיפה העיר עליו מכ"ה יש עור בזה משום בטול מנהג וידוע מ"ש בירושלמי אע"פ ששלחנו לכם סדר התפלוח אל חשנו מנהג אבותיכם וכמה שקיל וטרי הרב כנסת יחזקאל ושאר גדולים בענין חלוקת הקדישים ולמה לא תקנו לאמרן ביחד א"ו דלא יאות לטיעכר כן ואם יש מקום שנהגו כן מקרמת דנא מסחמא ה"י להן טעם ע"פ הדין והוראת חכם אבל אין למדין ממנו במקום אחר וע"כ יצוה מר על השואלים בזה שיחזרו להמנהג ויבולע הסות לנצח בכא"ס).

סימן ט"ו

שאלה:

מחמי הרה"ג וצללה"ה:

בכפר אחד בגלילי היה מנין עשרה ברוחק ושם יש נער אחד יוחר מכן למ"ד שנה והוא אינו שומע ואינו מדבר ר"ל ומאו צרפו אותו למנין יו"ד. ועתה כתב לי המלמד דשם אם זה מותר והשכתי פשיטא לאיסור ע"פ הש"ע סי' נ"ה. והנה אחמול בא אלי הפר"מ איך במבוכה גדולה הם נבוכים ע"י פסק שלי ושגם כוזנת המלמד לא היחה רק למען לא יצטרך לילך לביהכ"נ כמה פעמים והגם כי יש עור ב"י או ג' ישראלים בני מצוה יוחר מיו"ד מ"מ ע"י פסק הנ"ל ולהכעים חבריהם לא ילכו לביהכ"נ וממש בטלה חפלה בצבור ואיפכא אם יהיה מותר להם כמו ער הנה לצרף לפעמים חרש הנ"ל ר"ל או יבואו גם האחרים ולעתיים רחוקות יצטרכו לצרף הנ"ל ורמעתו

דברי אגרת

אוצר החכמה

מאת המהנדל ש"ת דברי מנהל

ה"ח הרב הגאון מוהר"ד

מענדל שטיינהארט

קונסיסטוריאָלראַט וואַסער וועסטיאָלען

על אודות איזה היזרים וחקנות אשר יסוד החכמים הרבנים אנשי
קונסיסטוריום במדינות וועסטיאָלען יע"א.

אוצר החכמה

הוא לרפ"ס על אחוות מרעדה.

הוא נקרא רישון למ"ק.

Geogr. Anst. des k. k. Hof- u. Landesarchivs Wien

8

כזה צבית אשר נקרא מקדש מעט ומי אשר נפשו אותה לקיים מנות חיבוט הערצה יקיימו צביתו ובאשר עשה ר"א בר לבדוק המלא בצורה דף מ"ד ע"ב אמר איצו הוי קאימנא קמי' דרבי אלעזר צ"ו אייתי יהוה גזרה ערצא קמי' שקיל חצוט ולא בריך, וכתיב הטור זשום יעל העיטור דלכך לא בריך רחצ"ץ משום דחזיר הוי ואין יחיד קובע צרכה לעלמו, הרידחף רחצ"ץ חצוט לרבי צביתו ואין דחף צב"הכג לא מצרכין פשיטא ופש ע' שכל מי שנגע יראת ה' על פניו יקיים המצו' הזאת או המנהג הזה צביתו, ואתה אחי האובד האטי. והשלום כאשר ידעתיך תשמח בזה ההקנה ויחי ג. חכם ויוסף לקח וע"י התקנה הזאת יקוים צו ג. הצואה רגל גאווה ויד רשעים אל מדינתו.

שאלה ותשובה ו'. ואת אשר תקנינו של' לומ' שיר הייחוד רק כליל יוכ' פואנעים זמירות בכל שבת וי"ט כבד נודע מה שזוהו אהשיר הזה הגאון רש"ל ובעל לבושים (עיין בשו"ת רמ"א טעמ') וגם המוקובל המפורס' מהר"ל מפראג התמרמר נגדו, והרמ"א הלן צעד המחבר וגם הרב י. צ"ץ מלמד עליו זכות מ"מ אומר שיזהרו שלא יאמרוהו צמור"ל וצבילעיה רק ישוררוהו צנחה וצנעיו' והאומרים אותו צחטיפה לא די שאינם נוטלי' שבר אצל יאל שחרם צהפסדם, ואינו אי הפס- לאמרו בכל יום כי אם צ"נו לגמור חין מפסיקין ומלאחתינו מהי נעשית ע"כ מנהגינו להשלימו כליל יום כפורים שאז חין ממחרין לצאת ויוכל להמרו מלה צמלה וצמונה רנני' ופעם אחת בשנה יכפר.

→ **שאלה ו'.** ומה שמעתי עלינו לאמור שתקנינו צמדינתינו שכל הצבילים יאמרו כולם קדיש ביחד הלא מנינו צמפרי האחרוני' דיני' ודיני דינים מי ומי הקוד' וזוכה באמירת קדיש?

תשובה אמת שמנינו באחרונים דיעות שונות באמירת קדיש ולפי ההקנה שתקנינו בעלה המחלוקת ת"ל בדברים שאין להם מוצא בתלמוד צבלי וירושלמי והראשונים וכל דברי הקדיש פורחי' באויר ואין להם על מה שיסמכו רק על גירסת שונה במדרשים, ולכך כתב צעל מענה לשון המוצא באחרוני' כונה פעמי' צענין אבילות

אם יש מקיפין צלותו צהכ"כ זכר למקדש צלא הוא, דזיל צתר טעמא, דכל ההקפה שאנו עושין היינו משום זכר למקדש ואילו במקדש גופו' לא הוי מקיפין רק הצבנים הוי מקיפין את המוצא וה"כ טפי הוא זכר למקדש כשאין מקיפין רק הגשים ידועים (כאשר צאמת תקוהו בכמה קהילות) שלא לצו ליי שחוק וקלות ראש כאשר ראינו בעלמיהם פנמים מאיחובא וטלולא הנעשה מההקפה דוקרין ודוחפין זה את זה צלונכין שצדיקין וצרגליהם חנענה ופעמים הרבה צא מזה מחלוקת ושנאה זה אומרי אני אלך ראשון כי חצר אני חס אומר אני אלך ראשון כי א"ט חכמה הין כהן זקנה יש כהן, ותחת שיעלה על לצינו זכרון ירושלים עיר קדשינו וצית מקדשינו חוצ"צ חין איש שם על לצו ויון דורש חין לה על כן למען יוון לא ארשה וארים כש פר קולי הצואת יקרא צית הלקים וזה עבר השמים? הלאוי שתיא יתייהם מצהכ"כ צלא חמא צביאתה, צנניסתו ויהו אומר מה נורא המקום הזה כו' וצביאתו מה אומר רק חין יראת אלקי' צמקום הזה וכמערת הפריצים הוי הצית הזה וצטות אני צשיירי כנה"ג אילו ראה וידע את כל הנעשה צהקפה לא הוי כוהנ' מה שכתב, ואם כי לא ראינו צמפרו, דמי שאינו מקיף רעה עושה" אדרצה טובה עושה צמיה שחינו מקיף כאשר צהמת ראינו ושומעתי מאנשים יקרי' ונכבדים לומדים מופלגים אשר כל מעשיהם לש"ש שלא הקיפו מטעמים הנו"ל וצלה"ה לא ידעתי מיהגיד לו לצעל כנה"ג לעשות רעה מלצו צדבר שאינו אלא מנהג שאין לו שורש צגמר' ואפשר דגה צימי הרי"ף לא נהגו כן כאשר צאמת לא הציהו וכי שיח אי שיג הוא לו או חיה רוח צבר עלי' שהגיד לו את כל זאת.

ואודות החיבוט ערצה, אשר לדעת רש"י צלא"ה חיבוט הערצ' הינו רק נענוע צלבד, ואף לדעת הרמב"ם חיבוט הוא שמוכה ע"ג קרקע או כלי היינו פעם אחת ושהי' (וכל המוסיקף גורע שמחלל המועד וכאוחו ששנינו צגמר' דצינה חין חותכין את הגייר וכו' אע"ג שמקלקל מ"מ לכהחיל' חין להחירו) ולר' כההמון שמעין צכל כחם מצלי להשאיר צערצ' עלה אחד צצד אחד וכלחוד השור את ירק השד' והתיניקות משחקין צו ומי אשני חנק אלהי' ה"יו צדיעה יראה זאת ולא ישתומם לעשות קלות ראש

אוצר החכמה

שאלות ותשובות

הלכות קטנות

(ספר הלק"ט)

חלק ראשון ושני

מס' 1234567 משאלות ותשובות, בנויות לתלפיות, בדעת ובמועצות, אשר חקר והכין מידי שבת

בשבתו ביום השישי, להביא אל אוהל מועד משכן העדות בית המדרש הגדול

"בית יעקב" אשר היה בירושלים עיר האלהים סלה תוב"ב

חובר ע"י הרב המובהק מרי דמתניתין וריש מתיבתא

בנן של קדושים אראלים ותרשישים כמזהר"ד

יעקב בכמזהר"ד שמואל חאגיז זלה"ה

הובא אל בית הדפוס על ידי בנו הצעיר שועל בן ארי הוא משה חאגיז נר"ו

פה ויניציאה יע"א שנת כי קד"ש הנה (תס"ב) לפ"ק

[נוסח שער דפוס ראשון]

ועתה בא במהרורה חדשה מפוארת בסידור מחדש מוגהת

ומתוקנת בתוספת הספר הנפלא "הלכה רווחת" והוא ביאור נפלא

על ההלכות קטנות להגאון ר' בן ציון אלקלעי זצ"ל, נדפס בירושלים תרנ"ה.

ובתוספת מרובה, הערות וביאורים על סדר התשובות ערוכים. ויען כי המחבר

קיצר דבריו בכואו אל הקדש, ובאו הדברים כספר החתום, הנה פתח יפתח

לנבוע מימיו ושולחו על פני קרת במשא ומתן באמונה ליקוטים מדברי

הדגים בדבריו והעוסקים בשמועותיו. וניקב בשמו "גן הלקט"

כל זה עשיתיו בסיעתא דשמיא

נח גדליה באמור"ד הרב קלמן אריה קוצ'קוב

ויצא לאור עולם ע"י

זכרון אהרן

ה'תשס"ט

א"כ שיאמר רצה והחליצנו וכו' השבת הגדול והקדוש ולא שיאמר הזה [א], כי מה ענין האכילה שבמעיו לעשות מן החול קדש, והא (ברכות כו:) דצלי של שבת בערב שבת ובעי אי בדלת אין בברכת אתה קדשת תיבת הזה אלא השבת של שבת, שאפשר היה לאומרו בכל שעה. וא"כ הוא שלא יזכיר תיבת הזה אפילו אחר יום או יומים שנמשך בסעודה היה אפשר לאמרו, והדבר צריך הכרע:

סימן מח

שאלה. לפעמים אומרים ג' וד' קדיש ביחד ואחד מקדים לחבירו, כיצד יענה אחריהם:

תשובה. אם באים כל אחד תוך כדי דיבור של חבירו יענה עם הראשון ויעלה לכולם [א], או ימתין עד האחרון, ואם יש הפסק ביניהם נראה שיענה אחר כל אחד ואחד:

סימן מט

שאלה. מעשה בתפילין שנמצא בהם קידור והיה אויר בין תיבה לתיבה שעור ששה או שבעה אותיות, מהו: תשובה. מצינו (סוכה יו.) בסוכה שאויר פסול חמור מסכך פסול דאינו פוסל

גן הלק"ט

בלחש, וסמך דבריו על דברי החת"ס (יר"ד סי' שמ"ה) שכתב שכך הנהיג בשיבתו, וכן על דברי היעב"ץ בסידורו ששיבת מנהג הספרדים בזה שאומרים הקדיש יחדיו. אבל הבנין ציון חלק בתוקף על דברי השואל וכתב שמקורות רבות יש לענין הקדיש במדרשים, וטען בתוקף שאסור לאשכנזים לשנות מנהגם מעולם בזה ולומר הקדיש ביחיד, וכתב דהספרדים לא חששו לתרי קלי לא משתמעי הואיל והם דגילים להתפלל כל תפילותיהם כל הקהל בקול רם ויודעים לכוון קולות כולם יחד, משא"כ האשכנזים שלא יעשו כן רק בקדיש לא יצליחו לכוון ליבם אחד לחבירו ויעשה בלכול קולות, וכתב שאף היעב"ץ שדר בעירו אלטונא לא הנהיג בבית מדרשו כמו שכתב בסידורו את מנהג הספרדים, ויישב שם גם את דברי החת"ס, אם כי יישובו מועיל לדבריו ביר"ד שמ"ה ולא באו"ח קנ"ט ע"ש בב' המקומות. עכ"פ תירוצו של הבנין ציון על מנהג הספרדים קצת קשה משאלת רבינו כאן שמוכח ממנה שגם אצל הספרדים גרם הדבר לבלבל הקולות לענית אמן עד שלא יכלו לכוון ענית אמן לדברי הקדיש.

מו - מו [א] גם הבא"ח פסק דלא יאמר ביום השבת הזה כשמברך אחר צאת השבת, אמנם לא פסקו כן שאר פוסקים. ועיין בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' ר"כ) דלא אזיל התיבה הזה על היום כי אם על המצוה, היינו שבזכות מצות שמירת שבת הגדול והקדוש הזה ששמרנו ימלא בקשתנו, והביא שכן הוכיח בתשובות מהר"ח רפפורט (סי' ג') ע"ש. מח [א] לתשובת רבנו למעט מה שחידש בתשובתו לענין ענית אמן יש גם גילוי מה היה מנהג ישיבתו באמירת הקדיש ומדבריו נראה שנהגו באמירת הקדיש כולם יחד, וכן למד מדבריו שראוי לנהוג בשו"ת דברי אגרת (סי' ז'). ובענין זה ראה מש"כ בשו"ת בנין ציון (סי' קכ"ב) שהשואל רצה שיאמרו הקדיש כולם יחד, ושרש דבריו היה שאין מקור בדברי הקדמונים לענין קדיש יתום ועל כן הואיל ומטרת הקדיש לקידוש השם ראוי שיאמרוהו רבים, ואינו דומה מעטים העושים את המצוה למרובים העושים אותה, וכן יתמעט עי"ז מחלוקות בענין אמירת הקדיש, וכדי שלא יהיה החסרון דתרי קלי לא מישתמעי יעץ שהש"ץ יאמר בקול וכולם עמו

12

ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

אומרים קדיש ותוס' וענינו להעלות הנפשות אשר בעשיה לב"ע
בסוד תחית המתים: ולכן אומרים אותו היתומים תוך יב"ח שמתו
או"א (אומי שא"ל לאו"א בעד מתי ישראל) להעלו' לפשות' ע"י שם מ"ב
שבוי"ל ג' ג' נשבת וי"ט כי הכוונה בחול להעלות סמגיהכס' ובשבת
וי"ט ג' ע' עלמו ממדרגה למדרגה. ולכן אומרים גם ביום שמתו
או"א ח' ותיבותיו ע"ה כמנין שם אכדטס' שהוא אלהים חיים בנודע'
בוחן נשמה לעם היושב במחשכים ורוח חיים להולכים:

במלוקי דיכין של האשכנזים בענין מי הקודם לאמירת הקדיש ומי דוחה
למי' לא אטפל כאן דמילתא דמכהגא בעלמא הוא (ומהטוב וישח
מכהג הספרדים בזה שאם רבים המה כולם זוכים בו: ואומרים אותו
באחד - ובטלה מחלוקת ומורח דיני דינים בדבר שא"ל שורש ועיקר)
וכבר דיברו בו במספיק גדולי האחרונים בעלי המנהגים והנהגת ש"ע
ולבוש ומפרשיהם. ועיין עליהם. רק זאת גאתי להזכיר: שמכהג
פשוט בין האשכנזים שפוסקין ולומר קדיש בתשלום י"א חודש יב"ש כהג
כהג שכהג לומר גם בחודש הי"ב פחות שבוע אחד. ואני החזקתי
מכהג אבותינו בעתם ככון בדרך הנגלה. אולם הבאתי סיוע גם
לדעת הרב ז"ל עפ"י ה' אך לא היה צריך לחסר שבוע שלם לעולם.
אלא דווקא הימים הנשארם לתשלום יב"ח משבת האחרונה בלבד.
יפלו מלומר בהם קדיש (יע"ש במקומו בס"ד) וכ"מ לענין דיכא דדחיה
דהיכא דכהוג כהוג ואריק:

כורע יתגדל ויתקדש שושמת רבא בעלמא די ברא ברעויתה.
וימליך מלכותה ייבון וביימיבון ובחיי דכל'
בית

בי המלכות שלך. ומושל בגוים: שלך לשון חכמים: והיה ה' וגו' ביום
ההוא. כ"ל: שמע. כ"ל: ע"ל לפניי שתבח. תמצא טעם לשבח:
באן כוסיף לקח טוב בכוונת הקדיש עד ה' מה שהשמטנו בקדישים
הקודמים. כדי ליתן ריוח להתצונן. ושלל לסבב השכחה ברבני
הרמזים

תשובות

חתם סופר

על ארבעה חלקי שולחן ערוך
שבעה חלקים

מאת רשבבה"ג מרז

רבינו משה סופר זצוק"ל

מהדורת נוסענצווייג

ערוך ומסודר במהדורה מחודשת,
בתיקונים מראי מקומות הערות והארות

על ידי

מכון להוצאת ספרים וחקר כתבי-יד

על-שם החתם סופר ז"ל

בעיה"ק ירושלים תובב"א

15

וילכו להם דאין רשאי לחלק, וכן האי תנא בתרא קאי אברכת התורה בציבור בימי אנשי כנה"ג כפירש"י דקאי אפסוק ויברכו שם כבודך והוא דבר הנעשה בציבור ופרהסיא, וא"כ אפילו למ"ד דבלא עונה נמי יצא ידי חובתו מ"מ לאו ברשיעי עסקינן שלא יענו אמן ואם כן ממילא הוה ליה מברך הנטפל להעונים וממילא יפה כחו, משא"כ בברכת כיסוי הדם וכדומה אין ענין להשומעים ועונים להמברך ומה יש לו עמהם, ומה אילו רצו לצאת אטו בכיפא תלו להו, נמצא מה שנשתיירו שם וענו אמן מלחא יתירתא עבדו ומה לו ולהם, וה"ה נמי גבי מילה אע"ג שמצוה למול ברבים בפרהסיא וכמ"ש הש"ך סי' שפ"ב הנ"ל, מ"מ אין החוב מוטל על אלו להשתייר שם בבהכ"נ, משא"כ ברכת זמון ותפלה וקריאת התורה מתחברים אלו עם אלו ואי אפשר לחלק והוא נעשה שלוחם בזה הוה ליה נטפל וגורם לאמן דידהו ומשום הכי נזקקין למברך תחלה משא"כ בשארי מצות, ולק"מ:

^{67/09/2018} וי"ל נמי קושית הל"ח [שם אות כ"ה] שהקשה אמאי לא ישלם כ' זהובים שכר מצוה ושכר ברכה, ויעיין תי' הש"ך סי' שפ"ב הנ"ל דהיכא דעביד מצוה ומברך ג"כ לא ישולם לו אלא א' ע"ש, וא"כ לדבריו ע"כ אין הדעת סובל לומר דשכר ברכה איכא ושכר כיסוי ליכא בארעא וגיורא בשמי שמיא, ועכצ"ל בהיפוך דשכר מצוה איכא שכר ברכה ליכא אעפ"י שלשון הש"ך מגומגם לפ"ז מ"מ צ"ל כ"כ א, ומה דקאמר הש"ס [חולין פ"ז ע"א] שכר כיסוי או שכר ברכה נפקא מיני' לבהמ"ז הכי פירושו, שכר כיסוי דוקא אבל שכר ברכה כלל לא, או דלמא שכר ברכה נמי היכא דליכא מצוה אחרת עמה, ונפקא מינה ברכת המזון, וכיון שכן מיושב הכל דפשיט דאברכה לחוד לא משלם רק אמאי שמזכה רבים בעניית אמן וזה לא שייך רק בברכת המזון וכדומה דהמברך נטפל להעונים וזכות הרבים תלוי בו ומעלתו כמו מעלת המכסה שעושה מ"ע דאורייתא, אבל ברכת הכיסוי ושארי ברכות כדומה לזה אינם שוים כ"כ כיון שהוא גרוע מהעונה אמן כ"ש שהוא פחות ממקיים מ"ע לכן אם קדם וכיסה לא ישלם כי אם שכר מצוה ולא שכר ברכה, ולשון הש"ס דמסיק שכר ברכה, יתפרש כמ"ש לעיל להש"ך:

ואידי דאיירי מהודענא לי' כי כתבתי שם [נח"מ סי' שפ"ב] בגליון ש"ע שלי אמ"ש רמ"א דהמל כנו של אחר וקדם אחר ומל אינו משלם לו מאומה משום שלא זכה זה המוהל, כתבתי שם על הגליון, דוקא אם רק כברו אבי הבן, אבל עשאו שליח ממש משלם עשרה זהובים לאבי הבן, וכוונתי בזה לפמ"ש פלתי סי' כ"ח [סק"ג] לדחות דברי הש"ך סי' שפ"ב הנ"ל שהאב לא יתן לאחר להמולו עפ"י קו' הד"מ בי"ד סי' רס"ד דהא בכל התורה שלוחו כמותו, והוא בפלתי הרבה להביא ראיה דהא עיקור שליחות מתרומה ילפינן אע"ג דמ"ע להרים, וכן כב"ק ק"י ע"א מבואר דכהן טהור עושה שליח להקריב עבורו, ועוד אי לאו מסברא דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין הוה אמינא יש שליח לדבר עבירה ונענש המשלח, ומדה טובה מרובה מכ"ש שיהיה שכר להמשלח את שליח לעשות מצוה כחריקאו, ע"כ העלה הנ"ל דכשעשאו שליח למול הרי הוא כאילו מל בעצמו, אבל אי אמר לו שמכברו בדרך כיבוד ולא כשליח, זהו לא יתכן ולא נעשה שלוחו יע"ש, וא"כ לפ"ז לפע"ד לענין תשלומין אי האב שלוחו ובא זה וקדים ומל שלא בשליחות האב אפילו ענה השליח אמן, מ"מ לא מבעיא אם האב לא ענה אמן ע"כ צריך לשלם להאב עשרה זהובים דאילו היה שלוחו מל היה כאילו עשאו הוא ועכשיו שזה מל ואינו שלוחו אין המצוה של האב ומה שענה שלוחו אמן לא מהני לי' להאב מידי דלעניית אמן לא עשאו שליח וא"כ צריך לשלם לאבי הבן עשרה זהובים, אלא אפילו ענה אמן נמי ישלם לו, דבשלמא גבי כיסוי דם או מילה של עצמו יכול לומר אילו ברכת אתה לא היית אתה עונה אמן ועכשיו שענית אמן הרי שלמתוך מה שהפסדתך, משא"כ במל ע"י שליח הרי היה האב העונה והעושה דהיה עונה על ברכת השליח וגם ה"ל כאילו עשאו בעצמו נמצא הפסידו עכ"פ, ולפ"ז יצא לנו דין מחודש דאע"ג דבעלמא מצוה בו יותר מבשלוחו, הכא אפשר מצוה בשלוחו יותר מבו דהכא העונה יותר מן המברך כמ"ש והעליתי לעיל וע"י שמשלח שליח הרי הוא מל ועונה ושכר שניהם בידו משא"כ כשהיה מל בעצמו, וצ"ע לדינא בכל זה כי הוא דבר חידוש:

→ **דעוד** אני מדבר בכיוצא בהנ"ל מה שראיתי במהריצב"ן שכשהגיע לסדר קדיש שאחר

(א) אולי הוא ר"ת "כוונתו כז".

16

וענו אחריו חלינן בכל מה דאמר רתמנא לא תעביד
אי עביד מהני ומכל מקום אידך יש לו שכר קדיש
ממש, שהרי גאנס ולא עשאו שזה גזלו ומעלה עליו
הכתוב כאילו עשאו. הארכנו הרבה ויצאנו מענין
לענין באותו ענין והלכתא גבירתא איכא למשמע:

תבנא לדינא מה שכתב הגאון בנב"י [מה"ק חיו"ד
סי' פ"ו] שבכל תפוצות פולין לא חשו לדברי
רבינו פרץ, לא שמתו לבי על זה כלל, וכי מפני כך
יודחו דברי רבינו פרץ והני אתרי דקפדי לשמוע
לדברי הגאון ר' פרץ יקופחו בהלכה מפני שאינם
עושים כמנהג פולין ומה אשיב על זה, וגם הגאון
בנב"י לא כתב אלא לפי דעתו שאין שרש ויסוד
לדברי ר' פרץ וכל דבריו מופרכים על כן הביא
ממנהג פולין שמסתמא מיסדי המנהג ההוא שמו
לבם על זה ודחו דברי ר' פרץ מהלכה, אבל לפי
מה שעשיתי לו סמוכים א"כ לא נדחה מנהגינו מפני
מנהג מחוזי פולין והיכא דנהיג נהיג ואריך. אך מ"מ
תמהתי בכתבי הראשון תמיה קיימת על הגאון בנב"י
ז"ל שהביא ראיה גם ממנהג מקומות שמכבדים
להרב דמתא, וממנו אין ראיה שהוא כמו כהן הגדול
שמקטיר חלק בראש ואין ראיה מזה לכאן, ועתה
אני אומר אפשר כי מקדמת דנא גם בני פולני חשו
לדברי ר' פרץ אלא שהיה מנהג קבוע בכל עריהם
ליקח הרב לסנדק ובוזה ליכא משום הא דר' פרץ
ועי"ז נשתכחו דברי ר' פרץ, ואח"כ התחילו הרבנים
למתול על כבודם ונשתרבו המנהג ההוא בטעות.
גם מ"ש מכ"ת והאריך בפירוש הש"ס דשכיח ולא
שכיח, והוא דבר פשוט שאין בו פקפוק וגם כל
דברי בפרט הזה מבואר לכל מעיין, אין לי להאריך
בו יותר:

מה שהקשתי מה ראו חכמי ישראל להקפיד על
העושר, השיב מכ"ת נ"י עושר מילתא רבתא
היא לעבודת ה'. ידעתי גם ידעתי אם ברכת ה' היא
תעשיר אזי לא יהיה העושר ההוא שמור לבעליו
לרעתו ח"ו ומי סני לצדיקי דאכלי תרי עלמי' ומי
יסכל בזה, אבל קושייתי היא בהיפוך, דעכ"פ היה
להם להקפיד גם על הקרבת שארי קרבנות, ואם לא
יעשרו מה בכך וכי ח"ו יתנו עיניהם דוקא בממון,
והיה להם לתקן בכל קרבנות חדשים לפייס עד
שיזכה כל כהן וכהן בעולה ושלמים וחסאת וכו',
ומ"ש שנוכל לפרש דמפני שהיא מעשרת ש"מ שהיא

עלינו כתב שאינו רוצה להטריח את עצמו בדיני
קדיש שחדשו האחרונים כי יותר נוח מנהג הספרדים
שכלם אומרים אותו בפעם א', ולכאורה מנהג כשר
הוא ורבים העושים מצוה עדיפי מיחידים, ותמיה
על אבותינו אשר להם התורה בירושה מעולם כמ"ש
הרא"ש בתשובה הביאו הרב"י בי"ד סס"י פ"ב ואיך
נחשוד אותם שקלקלו ועוותו הדרך. גם לכאורה
צל"ע על המנהג שהבן ז' דוחה לשלשים ושלשים
דוחה לי"א"צ ויא"צ דוחה לאבל תוך יב"ח וכדומה,
וקשה וכי שותפים שנזדמן להם ~~הבירה~~ יאמר פלוני
אני צריך לה ביותר תנם לי לבד ואין לכם חלק בו,
והלא הם יענו מה לנו בכך אם אתה צריך יותר
להסתורה ההיא מ"מ כל השכר לאמצע, והכא נמי
נהי דבעל השבעה צריך יותר להקדישים מהאחרים,
מ"מ כיון דשותפים הם מדוע ימחלו האחרים על
זה. ויש לדחות זה ולומר, אנן סהדי דאינהו גופייהו
ניחא להו להקדים לבן ז' כדי שגם בניהם אחריהם
יהיה להם קדימה זו, וכה"ג אמרינן בש"ס דב"מ
י"ב ע"ב עניים גופייהו ניחא להו כי היכא דכי אגרא
להו לדידהו נלקוט בנייהו בתרייהו וה"נ דכוותי,
מ"מ קושיא ראשונה קשה. ולפי הנ"ל י"ל דעיקור
זכיה שמזכה אבותיו איננו באמירה דידיה, כי אם
כמה שהוא מזכה הציבור שעונים אחריו אמנים
טובא ויהא שמיה רבא מברך דנפיש חילי וברוך
ה' המבורך, וע"י שנעשה הוא סרסור לצבור עי"ז
מזכה אבותיו, נמצא מנהגינו יפה כחו, כי אם יאמרו
הרבה בבת אחת מ"מ אין הגורם אלא אחד מהם
האומר קדיש ואידך נעשה מסייע ואין בו ממש וא"כ
כל אחד יחטוף שיהי' הוא הראשון ושהציבור יענה
אחריו ולא אחר חבריו. וממילא אתי שפיר נמי דיני
דדחייה הנ"ל, דבלי ספק גם להצבור יש שכר רב
שגורם לזכות המתים ההמה, והשתא מי שחברו
נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה
[כשבת קמ"ט ע"ב], מכ"ש מי שחברו זוכה על ידו
והרי מדה טובה מרובה, ממילא כל מה שהוא המת
צריך לעניית הציבור יותר היינו בתוך ז' ושלושים
וביום היאצ"ט, יותר יש שכר עי"ז להצבור העוזרים
לו, ממילא לא ניחא להצבור שיאמר קדיש אבל
בתוך י"ב חודש ויפסידו הם זכותם הגדול, ואם
יאמר בע"כ שלא בטובתינו, הרי אין עונים אחריו
כמ"ש בש"ע א"ח סי' נ"ג סכ"ב [ע"ש במג"א
סקכ"ד משמע דבקדיש לא אמר כן], ואם עברו

יוסף אומן

פסקים ומנהגים לכל ימות השנה
 עם מנהגי ק"ק פרנקפורט
 וענייני מוסר ומידות

מאת רבי יוסף יוזפא האן נוירלינגן זצ"ל
 ראש הדיינים בפרנקפורט

נדפס לראשונה בשנת תפ"ג

יוצא לאור ע"פ כתבי יד ודפו"ר
 עם מבוא, הערות, ציונים, מפתחות ונספחים

על ידי

עמיחי כנרתי

עורך: יואל קטן

מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים
 תשע"ו

האבל הנהיגו לזכר לישיב אחד אחד כנ"ל. והן עתה בטל הזכר לזכר, ולדעתי אין זה רק מפני שהכסילים לא יבינו את זאת ישיבה זו מה היא משמשת, ולו חכמו השכילו זאת לראשיתם לא ביטלו המנהג, כי אין ללעוג על שום מנהג, שכל מנהג אבותינו תורה, רק שלאריכות הגלות ואיבוד הספרים בגזירות ומיעוט הלכות לא נודע לנו הטעם כולם. לכן אין לשנות שום מנהג, אם לא שיש בו חשש איסור שאין להניח הספק מפני הוודאי.

[וכד הוינא עליא חזינא שם בגוינלצורג לאחר ליל הכנסת ליל שנת נכנסים חשוי הקהל לבית הכנסת. והאצל הולך צראש וחס אחריהם, ומושיצין האצל ואח"כ יושבים גם הם מטע, ועומד האצל וילא וכולס הולכים אחריו. ונשכח ממני, וכמדומני שגם למחרתו נשכח עושין קניינים חולמא]

דיני שלושים וי"ב חודש

[א]. בכתונות לבנות מקילין מאוד, והמהדרין מלבישין אותן רק רגע אחד ופושטין אותן תיכף¹. וזהו איסור גמור, כי נראה לי שצריך ללובשם קודם הפשיטה לפחות שעה חדא. ואף אם יש לצדד להקל שלשון שעה הכתוב בפוסקים איננו מה שאנו קוראין שעה שהוא אחד מכ"ד שעות מיום ולילה², ובאמת השעה שרגילין האבלים לישיב ביום השביעי³ הוא חומר של שעות כי פירוש שעה בגמרא הוא זמן מה⁴, וכן אם התחילו השבעה סמוך לשבת וישב רק עישור שעה או פחות יצא בו⁵, מכל מקום גבי דין לבישת לבנים אין סברא לקולא זו⁶.

[ב]. כל שלושים וי"ב חודש צריכין לימנע מטיוול⁷. וראיה גדולה לזה, המנהג שבשבת⁸ אין האבל יוצא מפתח ביתו רק לבית הכנסת⁹, וקשה, וכי נוהג אבילות בשבת יותר מבחול, אלא על כרחך בחול מסתמא הליכתו היא צורך למחייתו לכן שרי, מה שאין כן בשבת¹⁰, ממילא דטיוול בחול אסור כל שכן¹¹ בשבת¹².

[ג]. עניין הקדישים וברכו ולמנצח¹³ וברכת המזון¹⁴ לאבלים, ידוע שמעלים המת על ידי כן ←

5 נחשב לו ליום אחד (כת"י ב'). וראה בשו"ע יו"ד סי' שעה.

6 בש"ך סי' שפט ס"ק ד כתב שדי אפילו בזמן מה ואין צריך שעה, ושכן משמע בפוסקים וכן נוהגים, ועיי"ש שהסתפק בדעת הלבוש.

7 בטור סי' שפ וסי' שצא אסר לצאת בשיירה ששמחים הרבה בדרך. וראה מש"כ על טיוול בשו"ת וישב הים ח"ג סי' לו.

8 בתוך שבעה מדינא, וכאן משמע שמצד המנהג אפילו תוך שלושים וי"ב חודש.

9 שו"ע ורמ"א סי' שצג סע' ג.

10 שבשבת סתם הליכתו לטיוול (כת"י ב').

11 בכת"י א' בט"ס: מש"כ, ונראה שצ"ל מכ"ש.

12 צ"ל להיפך, וכמובא בהערה ברפוס: ממילא דטיוול בשבת אסור, כל שכן בחול.

13 למנצח ובה לציון וכו', וראה רמ"א סי' שעו סע' ד ודברי קהילות עמ' 26. ועיי"ש ב"דברי סופרים" (לר"ג יברוב) ס"ק קב האם הכוונה לאשרי או למנצח או ובה לציון. וראה לעיל ח"א סי' שי על הפסקה בין אשרי למנצח.

14 וכ"כ בשו"ת שבות יעקב ח"א סוף סי' קב, וע"ע מה שצ"ן בנטעי גבריאל, הלי אבילות ח"ב פס"ה סע' טו.

שני שערים, אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודים, והיו ישראל הולכים בשבתות ויושבין בין שני שערים הללו, והנכנס בשער חתנים היו יודעין שהוא חתן והיו אומרים לו וכו' כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים. ומיום שנחרב בית המקדש התקינו חכמים ז"ל שיהיו חתנים ואבלים הולכין לבית הכנסת ולבתי מדרשות, ואנשי המקום רואים את החתן ושמחים עימו ורואין את האבל ויושבין לארץ, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים."

1 ע"פ הרמ"א סי' שפט סע' א, שנהגו להקל לאחר שבעה ללבוש בגד מכובס אם אדם אחר לבשם תחילה.

2 ראה בתלמידי רבינו יונה (ברכות תחילת פרק חמישי ד"ה חסידים הראשונים) שלשון "שעה" בהרבה מקומות כוונתה זמן מועט, ולעיתים שעה ממש.

3 רמ"א סי' שצה סע' א שרגילים להמתין שעה. וכ"כ במנהגי ורמזא לר"י שמש ח"ב עמ' קג ולר"י קירכום עמ' שיו.

4 כת"י ב': רק עד זמן שהמנצחין רגילין לילך מאיתו, שהוא זמן קטן [וכ"כ בלקט יושר יו"ד עמ' קפג (דפו"ר עמ' 95) שדי ברביעית שעה].

מגהינם¹⁵. ולהתפלל כל התפילה טוב יותר ויותר¹⁶.

אכן תיקון זה אינו רק לעמי הארצות, אבל לימוד תורה מועיל שבעתים מכל הנ"ל, ועל ידי כן מכניסין את המת לגן עדן¹⁷. ואם הבן מחדש חידושי תורה אין ערך להכבוד שזוכה אביו על ידי כן בישיבה של מעלה, כן מוכח במדרש הנעלם דרות¹⁸. לכן כל אב על אב ואם יודרו בהשתדלות גדול להרבות בלימוד כל מה דאפשר לו לפי חכמתו. L

[ד]. מאז היה המנהג שנתעטפו האבלים בחצר בית עלמין, רק שאחר צידוק הדין¹⁹ פשוט טליתותיהם מפני לועג לרש²⁰ [והניחום על השלחן שבבית הטהרה (כת"י ב')]. אכן הבעלי בתים שהיו מעוטפים כגון בקאפא²¹ לא זוו מעל ראשם עד כניסתם לביתם²², ונראה לי פשוט שהטעם היה כדי שלא יכנסו להקהל בבית עלמין בלי עיטוף²³. ולכן נוהגין בוורמש²⁴ שבכל יום חגם שאין היהודים הולכין מחוץ לרחוב²⁵ הולכין האבלים כל היום שהוא בעטיפת המטרון²⁶, בלשון אשכנז קאפא. לכן אל ישנה אדם גם בזה ממנהג אבותינו. ולכן יש להם להתעטף בחצר בית הכנסת [קודם שיכנסו לבית הכנסת (כת"י ב')] על פי המנהג, מהטעם הנ"ל [כד* שלא יהיו רגע בקהל עם בלא עיטוף²⁷ (כת"י ב')].

[ה]. כל י"ב חודש, כשמזכיר אביו ואמו בכתב או בפה, אומר וחותם הריני כפרת משכבו, או משכבה לאמו, ובוה מקיים מצות כיבוד אחרי מותם, כן פשוט בפוסקים²⁸. אכן נראה לי דלדידן שאין הבנים אומרים קדיש רק י"א חודשים²⁹ כדי דלא אתי לאחזוקי אבוהון כרשיעי שמשפטם י"ב חדש בגיהנם³⁰, אם כן מטעם זה אין ראוי לחתום ולומר הריני כפרת משכבו אחר י"א חודש³¹.

[ו]. בכלל מכבדם בחייהם וכמותם האמור אצל כיבוד אב ואם³² הוא שכשחותם עצמו יכתוב בר פלוני כדי להזכיר שם אביו, ובפרט אם האב תלמיד חכם שזה לו כבוד גדול לכתוב בן הר"ר או מהר"ר, וכן בחסיד לכתוב בן החסיד וכיוצא. ומטעם זה הארכתי בחתימתי³³ בכל

הראש בזמננו מפני שנראה כשחוק, ראה תוס' מו"ק כא, א ד"ה אלו דברים, וסמ"ג עשין עשה דרבנן מצוה ב.

24 ראה מנהגי ורמיזא לר"י שמש ח"ב עמ' קה בהגהות ועמ' רמד.

25 לרחוב היהודים, וכן בכת"י ב': "לרחובותיהם" (לעומת "רחובות קריה" שהוא הרחוב של הגויים), מאימת הגויים או מחמת שאין עסקים שם.

26 משמע שמטרון האבלות שייך גם בתוך שלושים או י"ב חודש, וכן משמע במקור חיים תחילת סי' נג עמ' ריט. וראה מנהגי ורמיזא לר"י שמש ח"ב עמ' קד והערה 29, עמ' קה והערה 43 ועמ' רמד.

27 וראה מנהגי ורמיזא לר"י שמש סוף סי' רנא עמ' קה.

28 שר"ע ורמ"א יו"ד סי' רמ סע' ט.

29 רמ"א סי' שעו סע' ד.

30 ר"ה יז, א.

31 אך בט"ז סי' רמ ס"ק יב חילק בין העניינים וסובר שיש לומר הריני כפרת משכבו י"ב חודש שלמים, וכ"כ לחלק באופן נוסף בערוה"ש שם סע' לא.

32 קידושין לא, א.

33 לכתוב גם בן החסיד.

15 ראה אור זרוע ח"ב סוף סי' ג, ורמ"א סי' שעו סע' ד.

16 כ"כ הרמ"א שם.

17 והיינו שתפילה וקדיש מועילים להעלאה מהגיהנם, ות"ת מועיל גם להכנסה לגן עדן. וכן מבואר בזוהר לקמן. וע"ע בספר סוכת שלום לרבי אליהו גוטמכר זצ"ל כלל א שמנה שש מעלות בעילוי נשמה.

18 זוהר חדש על רות דף מב עמ' א, וכע"ז שם פרשת אחרי מות דף פא עמ' א.

19 צידוק הדין היה נאמר לפני הקבורה ועוד לפני שהגיעו לקבר, ראה מנהגי ורמיזא לר"י שמש ח"ב סי' רמח עמ' צד.

20 משלי יז, ה וברכות יח, א. וראה בשו"ע או"ח סי' כג.

21 כמובא לקמן, הוא המטרון, והיינו כגד עם כיסוי ראש, וראה מש"כ רבינו לעיל ח"א סי' ג ובמנהגי ורמיזא סי' רמח הערה 69 על בגד זה.

22 וראה מנהגי ורמיזא לר"י שמש סי' רנא עמ' קה.

23 נהגו באשכנז להקפיד על עטיפת הראש במטרון לאבל רק בפני הבריות, וראה במנהגי ורמיזא שם הערה 75. וע"ע ברמ"א סי' שפו שלא נהגו עיטוף

ספר

אגרות סופרים

תוכן רצוף אוהב מכתבי קודש מגאוני גדולי הדור ראשי הגולה ממשימת אידי-סופר העתקה וגם מגדולי ישראל אשר ערכו מכתבים אליהם וביחוד מרבינו הגדול מופת הדור

מן עקיבא איגרי זעיל אבדיק פונא ומדינה

ומחתנו רבינו הגדול מופת הדור

מן משה סופר זעיל אבדיק פרעשבורג

ומבנם רבינו הגדול

מן אברהם שמואל בנימין זעיל אבדיק פרעשבורג

ואחיו רבינו הגדול

מן שמעון סופר זעיל אבדיק קראקוי

וגם מכתבים מרבינו מן שמוחה בונם סופר אבדיק פרעשבורג

יבילו תורה חכמה ומוסר והנהגות טובות משולבים במסורים נמלאים אשר חיבור כזה במקצוע הזה לא היה עוד בעולם המספרות

כל אלה לקט ואסף חברים יחדיו עם הוספות הערות יקרות והתמרות רבות המועלת בהריבה ענינים

בגם ונכרם

הצעיר שלמה סופר בני מדיאשביס זעיל

אבדיק בערענגאס והגליל יע"א

נרמס בשנת גאולת וישועה פורתה אמן לפי

בהוצאת בית מסדור הספרים של

יוסף שלעזינגער

וויען - בראשעטא

הוצאת "סיני" תל-אביב

זוה"ל בערענגאס. הא"ן ספר הזה.
ר' אלעזר סופר ז"ל
בורת הרב הגאון בצב"ט זוה"ל

ושעצתי לכם כסדר הניל וגם האהרה באמירת הדילים ולהתפלל גם על המלך יהי.

יִקְוֶיךָ לַמִּכִּית בַּעַד כֵּךְ נֶפֶשׁ וּנְפֶשׁ לַמִּקְמוֹן וְעַד גִּדּוֹל וְאִף בַּעַד שׁוֹכֵר כַּמְעַי אֲמֵי שִׁשָּׁה גְדוֹלִים פְּאֻלִּישׁ וּמִהִמְקוֹבֶיךָ יֵעֲשֶׂה מִכִּית פִּיךָ וְאֵם הַרְצוֹן לִשְׁלֹחַ גַּם לִי מִזֶּה סֶךְ מֵה לַעֲשׂוֹת פִּיךָ אַעֲשֶׂה כְּלִיזֵי וְהַמְעוֹת חוֹלֵק לַעֲנִיִּים — וְלִהְשֹׁמֵר מֵאוֹר מִלְּהַתְקַרְרָה מִטּוֹב לְהִתְלַבֵּשׁ כֹּל אֶחָד בְּמִפְּהָ פִּלְאֲנֵעַל חֲנוּךְ עַל הַבֶּטֶן — שְׁלֵא לֵאבּוֹל מֵאֲבָלִים רַעִים לֵאבּוֹל עַד הַשׁוֹבֵעַ וּמִטּוֹב יוֹתֵר לֵאבּוֹל פְּעָמִים וְשׁוֹתֵת שִׁכְרָה שְׁלֵא לֵאבּוֹל עַד הַשׁוֹבֵעַ וּמִטּוֹב יוֹתֵר לֵאבּוֹל פְּעָמִים הַרְבֵּה וּבְכָל פֶּעַם שְׁלֵא בְּמִחְרָבָה לְהִיּוֹת נֶכֶךְ שְׁלֵא הִשְׁהוֹת מִיְגוֹף וּלְיִכְלֹךְ בֵּיתִי וּבְכַלֵּךְ הוּא לְהַחֲלִיק אִיזָה פְּעָמִים כְּשׁוֹבֵעַ כְּחֻנֵּת מְכֻבָּס וְנִקִּי, שְׁלֵא לְדַאֵוֹג וּלְהַחֲזִיק בֵּל, מִיְמֵי עֲצָבוֹת, שְׁלֵא לִילֵךְ בְּלִילָה בְּאוֹרֵי הַעֵרָה, בְּצַדִּימִים כְּשֶׁהַחֲמָה וּזְרוּחַ מִטּוֹב לְמִיֵּל עַל פִּי הַשְׁהָה לְשֹׁאוֹב אוֹרֵי וּלְפִתּוֹת חֲחֻלוֹת בְּכִכֵּךְ שִׁיבֵא אוֹרֵי בְּהַחֲדִירִים, שְׁלֵא לִילֵךְ מִחוּץ לְבֵיתִי עַל לִיבֵא רִיקָנָה לֵאבּוֹל אִיזָה גִּרְגִּימִים חֲדָרָל אֵלִיבֵא דִיקָנָה וְלִיקָה רִינֵדַע מִן אֵיבִיכֶנְהֶאֱלִיךְ לְשֹׁאוֹב בְּמִים וּלְרַחוּץ בֹּחַ שְׁהִיִּית פִּיזֵי וְיִדְוִי לִלְקָף הַחֲדָרִים אִיזָה פְּעָמִים בְּחוּמֵיךָ חֹזֵק וּמִטּוֹב מַעֲרֹב כְּמִי וְהִדִּים כִּיֵּךְ יִדְוִי וְאוֹרֵיךָ הַמְבַרְכֵי בְּכוֹהֵיךָ.

ל

מכתב אשר בו מרע גם כן ההנהגה אשר יסר להן מחולל רע.

פאון ב' בשבת כ"ד מרחשון תקצ"ב לפ"ק. שלום וברכה וכל טוב לירידי הרב המאור הגדול החריף מדיה משה כ"ק נ"י אבדיק'ק אנשנאך ע"י.

בל יפלא על שרילת מכתב תשובתי עד כה לכבודכם על מכתבכם אלי בדרישה וחקירה ממני למצוא תקונים להגן משלימות החולי קאללערא שנתפשט בע"ה כמעט בכל מדינה ומדינה ועד ועדי. ד' ירחם מחרה תדעו כי לגודל הלישת כחי בע"ה ורוב טרדות העצמות אשר עלי נלאתי נשוא ומנהמנע דהשיב לכל שואלו בענין הלזה מקרוב ומרחוק, ואחרי באתי מעט אל המנוחה אמרתי כן אעשה. אערך מכתב אחד נוסח תשובתי בקוצה אמרים, ואח"כ אבקענו בדפוס (שמיון דרוק) לשען אוכל מדי השוב לשואלי ולשלוח הספרים הגה והנה זהה הוארה; ערתי ערה דקדושה דפה ה' עליהם ירחם, עשו כאשר הערתי אותם

ד"ש לירידי. הרהמה"ג מהר"מ נ"י אבדיק' קארגע ברוך הוא לה' כי הראה טובו להרה"מ חרוץ ושנון מהר"י נ"י תהיו הבוקים יחד הוא יכבה את מעב"ת נ"י כדרך אנשי העיר לכבד המר"א ומעב"ת יכבד אותו כדרך המר"א דאח"כ שוכבד את בני תורה שבעירי.

כ"ט

מכתב בענין המנופה קאללערא ר"ל לטען ידעו להתנהג בעתים קשים הללו. בערתי ב' נצנים הקציא לפ"ק פונא. שוכפ"ים וחיים וברכה ע"ע לנפש יודי נפשי ופחמד לבני הרוב המופלג הדיף ובקי חרוץ ושנון י"ד קקשית מה"ז אלי. נ"י אב"ד ור"ם דק"ק פלעשען.

7

מכתבו הניעני בענין תפלה בבית הכנסת לדעתו זה אמת שהקבוצים במקום צד אינו נכון אבל אפשר להתפלל בתחתית ובכל פעם במתי מעט. ערך מ"ז אנשים, ויתחילו כאור הבקר ואחרי כ"ה אהרת וידי מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן יבואו להתפלל שם וכן במנחה ולומר אחר תפלה ערב ובקר תהלים איזה מזמורים שיבחר מכתב ואח"כ תנוסח אל רחום שמך ענינו ה' ענינו מי שענה וידי רצון אחר תהלים ולהזכיר בתוכו גם על המלך י"ה ורעו ושריו וכל שוכני ארצו ולומר בבקר ובערב אחר פ' התמיד בצבור כל נוסח פרשת הקמורת אתה ה' הוא שהקמירו כי ולומר אח"כ נוסח הרבון הגרפס במעמדי ביום א' אחר הקמורת, ולהיש שלא ידחקו אנשים יותר מהסך הנ"ל לכא לבידוכי ואפשר ע"י עמידת שומר מפאליצי להשיגה כזה שמאחר שיש כבר כפי המספר אל יניחו לאחר לכא לשם עד אחר שישלמו הם, תעריבו מבוקשת זה להמאנסמראש ושכן נכתב לכם ממני לחתונה כן ואם יסרבו טוב להעריך להרעיונוג דפה וברוא תעליהו אם תזכירו שמי שההדרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בביה"ב במקום צד ושיעצתי.

(ה) אמת המנופה הוא תנאן הגויק המפורסם מיה אלי. נוסמאנע אבדיק'ק גיריזין תלמיד מוכתק מדי מדיקא הנ"ל ויע ויער לי ע"ע חום ב' בשנה תרל"ד עברתי סוף לערו ולא מיקרתי אותו כהכלל בעת ששכל המדינת באו אליו לבקש ברכתו והמלחתי כל א' לפי מה שזוהו צריך אבל מנעני ה' מכבודו זה ע"י איזה סיבה.

2

אוחם ליחד לבכם לדי' עד אשר לא יבוא ימי הרעה ומורא מפני פחד ד' והדר נאוננו לפשפש במעשים לתקן המעוות לדפוק על פתחי ד' בתפלות ותחנונים ולומר בקיבוץ יום יום ערב ובוקר וצהרים מומרי תהילים כפי העת והזמן א' המרבה וא' הממעט ובלבד שיכוין לשמים ותמניא אפי ואח"כ התפילה המיוחדת לאמרה אחר תהילים כגדפם בספרים ואם לא אמרו ספר שלם יאמרו בנוסח התפילה בזכות מומרים שקראנו לפניך ולהתפלל ג"כ על אדוננו מלך האדיר ה' ירים הודו ועל זרעו ושריו ועבדיו וכל אנשי מדינתו ולומר בצבור יום יום ערב ובקר אחר פרישות החמיד פסום הקשרת וכל הסדר ולהרבות בצדקה המצלת ממותה ונקבץ ג"כ מנדבי לב סך השוב והעמידו לזה אנשים יקרים ומפונים בעלי מידות טובות ונקראו בשם אנשי קאמיסיאן שיתעסקו בדבר הזה והעיקר ליתן מזה מדי שבת ושבת סכומים גדולים לעניים וביותר לאביזנים אשר מלפנים היו מפורנסים עצמם בכבוד ומשפיעים לאחרים ונשארו על הקהלה ומעת הוזה ערך שנה כאשר הוחלה השערוריה בפולין נתמעט הופרסה מהסרסים ומבעלי אומנים והמעט מסחר שם כלה לגמרי על ידי התפשטות החולי רע אשר סוגרו השערים מליך ולבוא הסוחרים הנה והנה עד שנתרשו ושוותמו מפני מעט עד כבר להם. ובמסחרים בכתה נפשם לסכול דוחק מבלי לבנות א"ע בפני אחרים והם אנשי קאמיסיאן ועיינו ופקחו בסדר החלוקה מדי שבוע בשיבוע ולפניהם יגלו איש ואיש ננעז ומבאו וידי במסרת אצלם לכמות בלבם מבלי לגלות מזה לאחרים ח"ו.

ענין זה הצלת נפשות ממש כי בהצר להם מוכרחים לאכול מאכלים גסים אשר לפי משפט הרופאים זה גורם להמשך על עצמם החולי רע ח"ו. ולא על עצמם לבדם המשוך הרעה כי גורמם ח"ו ג"כ רעה לאחרים כפי טבע החולי זה שכששולשת מתרבת ומתפשטת ח"ו גם על זאת פקחו עיינו למיחש שימצאו לפעמים סחי מספר שיקשה עליהם כובד הרוצא לעסוק ברפואות ולהיל זהב מכיסם ועוד בהתחלת הרגשת שיעת החולי בהם יסתמו הדבר מבלי לקרוא הרופא ויתמדהו בה יום או יומים עד שיכבד החולי וידי אה"כ מעות לא יוכל לתקן כאשר ידוע מסבע החולי שתוכף בהרגשת מעט מועיר מחולי זו ההכרח למה"י לעסוק ברפואות מבלי להישחית אף רגע א' אף לזה הוסכם שמהקובץ הנ"ל ינתן ג"כ דמי הרפואות הדיינו הממנים ושרב הרופאים

הרופאים וכל הצמרכות החולי ומשמשו לכל ידי' נדחקים להיות נסוג אהור מעסק הרפואות. והזרחתי פעם אחר פעם שבהרגשת מעט מועיר מענין החולי זו הקאה או שלשול וכדומה שלא יאחרו רגע א' ויקראו מיד להרופא או להודיע מהו בלי עיכוב לאחד מאנשי קאמיסיאן ואו ישלחו לו תיכף הרופא לרפאותו בביתו ויתנו לו כל הצמרכותו מקפות הקאמיסיאן עד כי נרפא מנגעו לגמרי וידיה בריא אולם.

גם נתן על הרוצאות קאמיסיאן לכל עני ואביזן עירנו פה מדעע וקאפעע ושפירישום כחפצם לשפשה בשם בזה יום יום בעודם בבריאות. גם שברנו והעמדנו אנשים מיוחדים שדורגלו בשימוש הלאים שיהיו תמיד בקביעות בבית הלאצארעש בהוד המיוחד לחולי בני עמנו אשר אין להם מקום מנוחה ומרחב בביתם לעניי הרפואות הצריכים לענין חולי זו שימצאו מקום מנוחה בחדר ההוא והמשמשים יהיו עניהם ולבם רק לענין הרהעסקות עם החולים ועוד תקונים אחרים שונים לתקנת עניים ואביזנים גם החרתי מעלים זרבה באזרה אחר אזרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתי' כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להודי מזה וירחקו במשתי קשת כאילו הם מאכלות אסורות ולא יעברו על דבריהם אף כמלא נמצא ובכלל הזה להשמר מכל דבר ודבר כגון שלא לצאת בשחית מבינו אליבא ריקנא וההכרח לשתות המין מקדם. והעובר על ציווי הרופאים בסדר הנהגה חומא ליה במאוד כי גדול סכנתא מאיסורא ובפרש במקום סכנה לוי ולאחרים שגורם חי' התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא. והוא שעמדה לנו התפלות והצדקות שנברו עלינו חסדי ד' שלא גברה המחלה כ"כ בעירנו ביה כה יגמור ד' חסדי בעדנו ובעד כל הבושהו עליו ומצפים לישועתו כעתידת הדיימו הנאנח ומשתתף בצער הרבים. בענין נרגרי חרדל מצאתי בספר ישן גושן ולא נזכרו מספר הרעיעים רק לבלוע אחז גרעיעים אליבא ריקנא גם בענין החיכת להם מצאתי בספר הגוא ולא לסוד בשום דבר רק לייבש עי' נחלים ולישא בכיסו מ' ימים רצופים ומוכ לייבש יום יום כזה עד בלות מ' ימים ולהחיר שלא יאבד הלחם תוך הזמן הנ"ל.

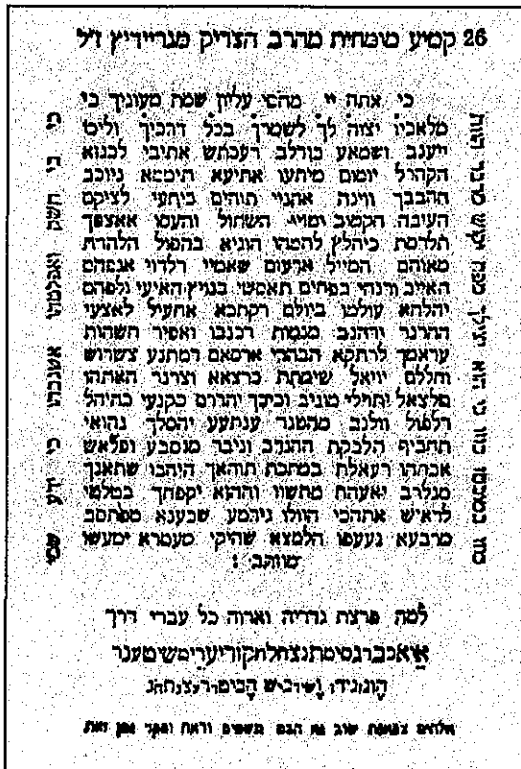
כה דברי הק' עקיבא בן מיה משה נגנו. לא

Rov in a Time of Cholera

- By Elli Fischer
- March 19, 2020

- Print
- Email
- Facebook
- Twitter

→ **Rabbi Eliyahu Guttmacher** was about 35 years old, serving the community of Pleschen (today Pleszew, Poland) in his first rabbinic appointment when cholera hit. This was the summer of 1831, and the second of five cholera pandemics to strike during the 19th century. After its appearance in India, the disease spread west eventually from Russia to Poland and then to Prussia. It soon moved on to the British Isles and North America, killing hundreds of thousands of people.

Rabbi Guttmacher's amulet. (Courtesy

of Hebrewbooks.)

- As the disease tore through his community, Rabbi Guttmacher wrote to his teacher, Rabbi Akiva Eger, the rabbi of Posen (Poznan). It is hard to overestimate the esteem in which the rabbinic world holds Rabbi Eger to this day. His glosses adorn every page of the standard editions of the Talmud and *Shulchan Arukh*, and his Talmudic discussions and halakhic rulings are masterpieces of analysis. Yet, when his disciple in Pleschen asked how to address the new scourge of cholera, Rabbi Akiva Eger answered with simple, practical advice. His letter, of course, reflects 19th-century medical information, but it has rightly been making the rounds on Israeli social media and #FrumTwitter during the COVID-19 pandemic as an example of rabbinic leadership during a crisis:

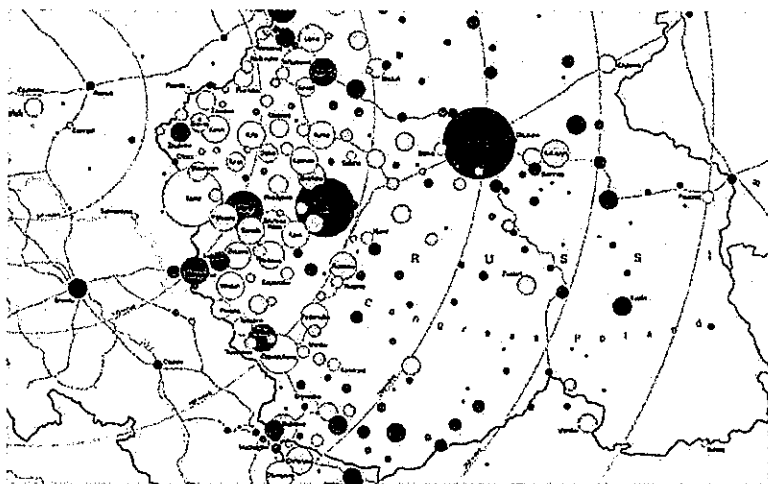
With the help of God, may He be blessed. Monday of the Torah reading of "Nitzavim," 5531, Posen. . . . To Rabbi Eliyahu . . . the head of the rabbinical court . . . of the holy community of Pleschen:

I have received your letter. Regarding prayer in the synagogue, in my view it is truly not right to congregate in a tight space. However, it is possible to pray in small groups . . . of about 15 men...starting from the first light . . . and the same in the afternoon. After prayers in the mornings and evenings, recite some chapters of Psalms of your choice, followed by [specific petitionary prayers] . . . and mention therein his Majesty the King, his offspring, his officers, and all who dwell in his land. Every morning and evening recite . . . the entire passage concerning the incense . . . Make sure that no more than the aforementioned number of people squeeze in, perhaps by posting a policeman there. . . .

Protect yourselves from the cold; everyone should wear a flannel cloth around their waist; don't eat bad foods, especially pickles; limit the eating of fruit and fish and the drinking of beer. Do not overeat; it is better to eat small quantities frequently. Stay clean; do not leave dirt and grime in the house. Change into clean, freshly laundered clothes several times a week. Do not be anxious; keep away from

25

nervousness. Do not walk in the city's air at night; in the afternoon, while the sun is shining, it is good to walk in the country to get fresh air; open windows in the morning so that air can enter the rooms. Do not leave home on an empty stomach; eat some mustard seed on an empty stomach and take some oak bark. Draw some water and wash your hands and face in the morning. Several times, drizzle some good, strong vinegar mixed with rosewater in the rooms.

Map showing the origins of kvitlekh submitted to Rabbi Guttmacher in c. 1874. Courtesy of Marcin Wodzinski and Waldemar Spallek, Historical Atlas of Hasidism.

As John Snow famously discovered a quarter-century later, cholera was spread by contaminated water (and pickles and beer were among the safest foods), but Rabbi Akiva Eger's medical advice was the prevailing wisdom of his time and place. For instance, it was believed that abdominal chilling made one more susceptible to cholera, and the flannel "cholera belt" he prescribes was even included in army kits of the time.

→ Around the same time, Rabbi Eger issued a ruling that would change Ashkenazi synagogue practice forever. The pandemic produced so many mourners that the longstanding custom of rotating the recitation of Kaddish would have left each mourner with few opportunities to

(26)

recite the prayer for his deceased parents. So, for that year, Rabbi Eger allowed multiple mourners to recite *Kaddish* simultaneously. That one-time exception has become the norm. └